

UDK: 061.237(497.5 Ogulin)"1937/1941"
061.237(497.5 Vrbovsko)"1937/1941"
94(497.5=163.41)"1937/1941"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20. 9. 2006.

Prihvaćeno: 13. 10. 2006.

Organizacija i djelovanje ogranaka "Seljačkog kola" u kotarevima Ogulin i Vrbovsko od 1937. do 1941. godine

MIHAEL SOBOLEVSKI
Rijeka, Republika Hrvatska

U članku se razmatra rad "Seljačkoga kola" na unapređenju kulturnoga, prosvjetnoga i gospodarskoga napretka srpskoga stanovništva u selu u međuratnom razdoblju. Autor je podrobno analizirao organizaciju i djelovanja "Seljačkog kola" u kotarevima Ogulin i Vrbovsko.

Ključne riječi: Seljačko kolo, kotar Ogulin, kotar Vrbovsko, Srbi u Hrvatskoj, seljaštvo

Uvod

Za kulturni, prosvjetni i gospodarski boljitak srpskoga stanovništva u selu u Hrvatskoj u razdoblju od 1937. do 1941. godine veliki značaj imalo je djelovanje "Seljačkoga kola". Namjera je ovoga rada da na osnovi dosadašnjih istraživanja istakne procese organiziranja i djelovanja ove udruge u kotarevima Ogulin i Vrbovsko. Riječ je o ograničenom i po mnogočemu karakterističnom mikroprostoru, s naseljima s isključivo hrvatskim ili srpskim stanovništvom, ali i s većim brojem mješovitih naselja. Ovi elementi imali su odraza i na djelovanje ogranaka "Seljačkog kola", a u pojedinim njezinim aktivnostima sudjelovat će i hrvatsko stanovništvo, iako se ono okupljalo oko ogranaka "Seljačke sloge". Radi boljega razumijevanja osnivanja i djelovanja ogranaka "Seljačkog kola" potrebno je istaknuti i demografska kretanja stanovništva u kotarevima Ogulin i Vrbovsko te politički, gospodarski i kulturno-prosvjetni položaj srpskoga stanovništva na tim područjima.

Kotar Ogulin je imao površinu od 176,27 km² i u njemu je živjelo, prema popisu stanovništva od 31. ožujka 1931., ukupno 47.203 stanovnika. Administrativno je bio podijeljen na deset upravnih općina. Iako navedeni popis stanovništva nije izvršen prema nacionalnoj pripadnosti stanovništva, već prema vjerskoj i jezičnoj, ipak je moguće prilično točno iskazati nacionalnu strukturu stanovništva. Srpsko stanovništvo gotovo je isključivo pri-

padalo pravoslavnoj vjeri, a hrvatsko stanovništvo katoličkoj vjeri. Dakle, od ukupnoga broja stanovnika u kotaru Ogulin 24.592 stanovnika je pripadalo rimokatoličkoj, a 22.516 stanovnika pravoslavnoj vjeri, te je samo 95 stanovnika bilo neke druge ili nepoznate vjere. Od deset upravnih općina kotara Ogulin apsolutnu većinu imalo je srpsko stanovništvo na području općina Drežnica, Gomirje, Gornje Dubrave i Plaški, a na području triju općina (Tounj, Modruš i Generalski Stol) isključivo hrvatsko stanovništvo. U preostale tri općine (Josipdol, Oštarije i Ogulin) većinu je činilo hrvatsko stanovništvo, ali sa znatnim brojem srpskoga stanovništva. Tu je srpsko stanovništvo živjelo uglavito u mješovitim naseljima, ali i u manjim selima i zaseocima kao isključivo stanovništvo.¹

Kotar Vrbovsko imao je površinu od 132,38 km² i prema popisu stanovništva od 31. ožujka 1931. ukupno 17.228 stanovnika, a od toga je broja bilo 2.850 stanovnika pravoslavne vjere odnosno Srba, dok su preostalo stanovništvo činili Hrvati.² Srpsko stanovništvo je isključivo živjelo na području općine Srpske Moravice.³ U gospodarskom položaju stanovništva nije bilo neke bitne razlike između stanovništva u kotaru Ogulin i kotaru Vrbovsko. Oba ova kotara pripadala su nerazvijenim hrvatskim gospodarskim sredinama, a gospodarsko stanje u kotaru Vrbovsko bilo je neznatno povoljnije nego na kotaru Ogulin. Osnovu privređivanja hrvatskoga i srpskoga stanovništva činili su poljoprivrede i šumarstvo, te je od tih ostvarenih prihoda i živio većinski dio stanovništva. Tako je u kotaru Ogulin od poljoprivrede i šumarstva (privrednici i uzdržavani) od ukupno 47.203 stanovnika živjelo 40.217 ili 85,20 %, a u kotaru Vrbovsko od 17.228 stanovnika živjelo je 10.572 ili 61,36 % stanovnika. Ako se promatra stanje na pojedinim općinama u kotaru Ogulin s poglavito srpskim stanovništvom, tada je to još nepovoljnije stanje. U općini Drežnica od 4.842 stanovnika od poljoprivrede i šumarstva živjelo je 4.653 ili 96,45 %, a u općini Plaški od 10.605 stanovnika 9.765 ili 92,07 %. Gospodarski povoljniji položaj imalo je samo srpsko stanovništvo u općini Srpske Moravice gdje je od ukupno 3.518 stanovnika od poljoprivrede i šumarstva živjelo 921 stanovnik ili 26,17 %.⁴ Nadalje, mora se imati u vidu da su površine pogodne za uzgoj poljoprivrednih kultura bile malene, smještene uz uske doline riječica i potoka, zemlja slabo plodna i stočarstvo u cjelini ekstenzivno. Najveći dio obradive zemlje je pripadao malim seljačkim posjedima, a najveći zemljišni posjednik je bio Manastir u Gomirju s ukupno 657 jutara zemlje i šuma.⁵

¹ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. VIII. 1940.*, Zagreb 1940., 314.

² *Isto*, 326.

³ U novijoj povijesti ovo mjesto je više puta mijenjalo ime. Prije Prvoga svjetskoga rata zvale su se Komorske Moravice, u Kraljevini SHS odnosno Jugoslaviji Srpske Moravice, u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske Moravice, u socijalističkoj Jugoslaviji Srpske Moravice, a danas u Republici Hrvatskoj samo Moravice. U tekstu se koristi naziv koji je mjesto imalo u vrijeme o kojemu se govori.

⁴ Vidi bilješku 1., 315. i 327.

⁵ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond: Radnička komora, k. 647.

Zahvaljujući bogatstvu šumama u ogulinskom i vrbovskom kotaru u mnogim mjestima bili su izgrađeni pilanski pogoni, a prije svega u Drežnici, Gomirju, Jasenku, Josipdolu, Ličkoj Jesenici, Ogulinu, Plaškom, Saborskom, Srpskim Moravicama i Vrbovskom. Ove pilane bile su na parni ili benzinski pogon, uglavnom su proizvodile poluproizvode, a na pojedinim pilanima je radilo i do 50 radnika. Za dovoz trupaca iz šuma na pilane koristili su se kirijaši s konjima, a samo u malom opsegu kamioni i to do najbližih željezničkih postaja. Od ostalih gospodarskih poduzeća značajno je spomenuti tvornicu žigica u Vrbovskom (zapošljavala stotinjak radnika) i željezničke radionice u Ogulinu i Srpskim Moravicama (ukupno radilo i do 500 radlim dijelovima Hrvatske, a prije svega željezničkim prugama. Preko dijelova ovih kotareva prolazila je željeznička pruga Zagreb-Sušak, a preko južnoga dijela ogulinskoga kotara pruga Zagreb-Split. Međutim, i uz sve to pojedina mjesta u tim kotarevima bila su udaljena od željezničkih pruga i do 30 km i na taj način, u nedostatku kvalitetnih cesta, prometno izolirana. Autobusni promet tekao je samo na relaciji Josipdol-Modruš-Senj i Ogulin-Jasenak-Novi Vinodolski.⁶

S obzirom na gustoću stanovništva (agrarna prenaseljenost u odnosu na obradive površine) i njegovu koncentraciju na ograničene zemljišne prostore za poljoprivrednu proizvodnju, te s obzirom na nerazvijenost obrta i industrije, odražavalo se sve to i na mogućnosti zapošljavanja slobodne radne snage. Zbog toga su ogulinski i vrbovski kotar bili stalna žarišta ekonomske emigracije, (zapadnoeuropske zemlje) i iseljavanje stanovništva u druge krajeve Kraljevine Jugoslavije. S tim problemom jednako je bilo suočeno hrvatsko kao i srpsko stanovništvo, te u tome nije niti jedno stanovništvo bilo privilegirano. Što se tiče općinskih činovnika vlasti su nastojale da u općinama s pretežnim srpskim stanovništvom budu činovnici Srbi, u hrvatskim općinama Hrvati, a u mješovitim jedni i drugi.⁷ Slično je stajanje bilo i u školstvu. Kada je riječ o osnovnoškolskom obrazovanju djece u kotarevima Ogulin i Vrbovsko, tada treba konstatirati da je sva populacija za osnovno obrazovanje imala mogućnost pohađanja narodnih (pučkih) škola. Naime, mreža škola bila je dobro ustrojena, a pohađanje narodnih škola bilo je obvezno. Školske godine 1939./1940. u kotaru Ogulin radilo je 69 narodnih škola s ukupno 6.799 obveznika, a od toga je bilo 2.648 obveznika srpske nacionalnosti. Međutim, u ovom kotaru je bio iznimno velik broj nepolaznika narodnih škola (1,152 ili 16,94 %), a nastavu podjednako nisu polazila hrvatska i srpska djeca, a posebno ženska djeca. Navedene školske godine u kotaru Ogulin je radilo ukupno 105 učitelja, a od toga je bilo 39 učitelja srpske narodnosti. U kotaru Vrbovsko radilo je 17 narodnih škola s ukupno 2.018 školskih obveznika (od toga broja bilo je 326 obveznika srpske nacio-

⁶ Rafael LANDIKUŠIĆ, *Priručnik o političkoj i sudskoj podjeli Savske banovine*, Zagreb 1938., 115.

⁷ *Kalendar Zadruga općinskih činovnika 1941*, Zagreb 1941., 171.-172., 195.

nalnosti). Broj nepolaznika narodnih škola u ovom kotaru bio je vrlo mali, svega 57 nepolaznika. U školama je radilo 45 učitelja, a od toga broja 11 učitelja srpske narodnosti.⁸

U naseljima sa srpskim stanovništvom još su djelovale samo dvije građanske škole i to u Plaškom i Srpskim Moravicama.⁹ Srpsko stanovništvo u kotarevima Ogulin i Vrbovsko, a to se podjednako odnosi i na hrvatsko stanovništvo, imali su ograničene mogućnosti korištenja usluga kulturnih institucija i društava. U nedostatku sredstava odgovarajućeg prostora i intelektualaca, samo su povremeno djelovale knjižnice i čitaonice u Plaškom i Srpskim Moravicama. Zbog toga je napredak kulturne djelatnosti među srpskim stanovništvom u selu u kotarevima Ogulin i Vrbovsko bio gotovo u cjelini povezan s djelovanjem ogranka "Seljačkog kola".

Zdravstvena zaštita stanovništva u kotarevima Ogulin i Vrbovsko nije bila osobita s obzirom na mali broj liječnika i mali broj socijalno osiguranih osoba. U Ogulinu je radila Banovinska bolnica sa 170 kreveta, a uzdržavane zdravstvene općine su bile, kada je riječ o poglavito srpskom stanovništvu, samo u Drežnici i Plaškom, ali je i tu liječnik dolazio samo povremeno.¹⁰

Svoje vjerske potrebe srpsko stanovništvo je moglo zadovoljavati u većem broju vjerskih objekata. U Plaškom je bilo sjedište Gornjokarlovačke eparhije i crkvenoga suda, a parohijalne crkve bile su u Drežnici, Gornjim Dubravama, Jasenku, Josipdolu, Ličkim Jesenicama, Ogulinu, Srpskim Moravicama, a u Gomirju je bio manastir sv. Jovana Preteče.

Tridesetih godina 20. stoljeća došlo je i do znatnijega političkoga organiziranja srpskoga stanovništva u kotarevima Ogulin i Vrbovsko. Za prvu realniju prosudbu služe skupštinski izbori od 5. svibnja 1935., kada je postojala mogućnost opredjeljenja birača za više zemaljskih lista. Na navedenim skupštinskim izborima režimska lista Bogoljuba Jeftića dobila je na području s poglavito srpskim stanovništvom (Drežnica, Gomirje, Gornje Dubrave, Jasenak, Lička Jesenica, Plaški, Plavča Draga, Vojnovac, Dokmanovići i Srpske Moravice) ukupno 3.931 glas, a zemaljska lista Vlatka Mačeka 1.816 glasova.¹¹ Na kasnijim izborima, skupštinskim iz 1938. i općinskim iz 1936. i 1940. godine većina srpskih birača opredijelit će se za listu Udružene opozicije odnosno Samostalne demokratske stranke ili listu Seljačko demokratske koalicije (koalicija Samostalne demokratske stranke i Hrvatske seljačke stranke). Što se tiče stvaranja organizacija Samostalne demokratske stranke, one se postupno organiziraju od 1936. godine i u kotarevima Ogulin i Vrbovsko, te su primjereno organizirane i djelatne, te s relativno brojnim članstvom. Međutim, u naseljima s poglavito srpskim stanovništvom osni-

⁸ Vidi bilješku 1., 44.-47.

⁹ R. LANDIKUŠIĆ, n. dj., 60.

¹⁰ Isto, 70.-88.

¹¹ Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935, Beograd 1938., Izborni krug br. 4.

vaju se i druge političke stranke, uz Samostalne demokratske stranke, a prije svega organizacije Jugoslavenske radikalne zajednice. Karakteristično je da se u ovu stranku uključuje mali broj članova, ne samo Srba već i Hrvata, samo nešto činovnika koji su bili ovisni o vladajućem režimu. Uz građanske političke organizacije djelovale su i neke druge političke i sindikalne organizacije. Tako je ilegalna ćelija Komunističke partije Hrvatske djelovala u Drežnici¹² i Plaškom.¹³

U naseljima s većinskim srpskim ili mješovitim naseljima u to vrijeme djelovale su različite sindikalne organizacije. Tako su drvodjeljski radnici u Drežnici¹⁴ i Srpskim Moravicama¹⁵ organizirani u podružnice Saveza drvodjeljskih radnika Jugoslavije, a pilanski radnici i kirijaši u Jasenku, Josipdolu i Ličkoj Jesenici u Opći radnički savez Jugoslavije. Željezničarski radnici raznih struka bili su organizirani u režimske sindikate tj. Udruženje jugoslovenskih nacionalnih željezničara i brodara.¹⁶ Pojedini radnici srpske nacionalnosti bili su učlanjeni u razdoblju 1940. - 1941. godine i u Hrvatski radnički savez. Ovaj uvodni dio imao je cilj da se bolje shvati i sam značaj osnivanja i djelovanja "Seljačkog kola" koje je ispunjavalo značajnu prazninu u naporima da se unaprijedi život srpskoga stanovništva u selima.

Sasvim je sigurno da je na osnivanje "Seljačkoga kola" utjecao niz bitnih čimbenika, kao i na njegovo kasnije djelovanje. Osnovni je uzrok bilo teško gospodarsko, kulturno i prosvjetno stanje srpskoga stanovništva u selima, a to je bila i osnovna karakteristika hrvatskoga stanovništva u selima. Odlučujuću ulogu u stvaranju "Seljačkoga kola" imao je političar i pravnik Adam Pribičević s grupom političkih istomišljenika. Te namjere bile su intenzivirane nakon što je bio izabran za predsjednika Samostalne demokratske stranke, tj. nakon smrti njegova brata Svetozara Pribičevića (umro 15. rujna 1936. u Pragu). U tu svrhu bilo je usmjereno i objavljivanje knjige Adama Pribičevića pod naslovom "Seljak" i polumjesečnika "Seljačko kolo".¹⁷ S druge strane ne može se isključiti ni činjenica da je Adam Pribičević, zalažući se za organiziranje i djelovanje "Seljačkoga kola" vidio uzor u Hrvatskoj seljačkoj stranci, svom koalicijskom partneru, koja je uspješno djelovala na kulturno-prosvjetnom unapređenju hrvatskoga seljaštva preko "Seljačke sloge" i na gospodarskom djelovanju preko "Gospodarske sloge".

Pravila "Seljačkoga kola" koje je napisao Adam Pribičević, a pri tome je razvidno da su mu u tom pogledu poslužila pravila "Seljačke sloge" i

¹² Mihael SOBOLEVSKI, *Drežnica 1941*, Ogulin 1970., 15.-16.

¹³ Gojko VEZMAR, *Osnivanje prve ćelije KPJ u Plaškom, Plašćanska dolina i okolica u NOR-u*, Karlovac 1976., str. 62.-65.

¹⁴ M. SOBOLEVSKI, *Drežnica 1941*, n. dj., 11.-15.

¹⁵ HDA, SDRJ 1936-1940.

¹⁶ Mihael SOBOLEVSKI, "Radnički pokret u Plašćanskoj dolini do travnja 1941", *Plašćanska dolina i okolica u NOR-u*, n. dj., 53.-55.

¹⁷ Zagreb, 1936., 213.

"Gospodarske sloge", upućena su na odobrenje, najvjerojatnije krajem 1936. godine, Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine (Upravnom odjeljenju), a odobrena su 1. veljače 1937. Ova pravila imaju 21 članak, a prema 1. članku vidljivo je da je točan naziv društva "seljačko kolo, društvo za kulturno i ekonomsko unapređenje sela". Sjedište "Seljačkoga kola" bilo je u Zagrebu. Međutim, područje rada "Seljačkoga kola" bila je cijela Kraljevina Jugoslavija pa su se kasnije i brojni ogranaci "Seljačkoga kola" osnivali i izvan Savske banovine, odnosno kasnije Banovine Hrvatske.

U drugom članku pravilnika "Seljačkoga kola" istaknuto je da osnivanje društva ima sljedeće ciljeve:

"Svrha je društva da unapređuje umnu, moralnu i materijalnu stranu života na selu. Da tu svrhu poluči, društvo će osnivati mesne, sreske i banovinske podružnice ili ogranke, prema priloženim pravilnicima; organizovati u svom krilu i u krilu podružnica naročite odbore ili sekcije, za proučavanje pojedinih pitanja života na selu i načina njihova rešavanja, kao: poljoprivredu, zadrugarsku, prosvetu, zdravstvenu, omladinsku, samoupravu i slično. Dakle, krajnja svrha društva jeste da se selo oslobodi, kako bi svoje poslove umelo voditi samo, u interesu celog društva."

A ostvarenje ovih ciljeva "Seljačko kolo" trebalo je postići na sljedeći način:

- 1) raditi na dizanju općeg i stručnog obrazovanja seljaka osnivanjem knjižnica i čitaonica, priređivanjem predavanja i tečajeva, poučnih izleta i plemenitih zabava, organizovanjem pozorišnih, pevačkih, tamburaških i športskih društava, izdavanjem knjiga i novina za selo i sličnim radom u tom pravcu;
- 2) podupirati zadrugni pokret sviju oblika na selu;
- 3) nastojati da se na selu razvije što jače zanimanje za sve opće poslove, volja da se u njihovu vođenju uzme udela, vera i samopouzdanje seljaka u svoje znanje i sposobnost, kako bi se selo osposobilo da svoje interese zastupa i brani;
- 4) razvijati duh solidarnosti, smisao za zajednicu interesa među seljacima, nastrojenim suviše individualistički po prirodi svoga rada i preduzimanja i zato među se odvojenim, razbijenim i rasutim;
- 5) zastupati interese sela u javnom mišljenju i isticati u njemu prvi red važnosti rešavanja pitanja sela, u svakoj prilici i u svakom obliku diskusije o tom pitanju;
- 6) raditi na dizanju ugleda seljačkog reda i vrednosti i cene njegova rada i proizvoda u očima društva, srazmerno velikoj ulozi sela u životu naroda u velikoj, bitnoj važnosti njegova rada i proizvoda za život i opstanak celog ljudskog društva;
- 7) sabrati i sređivati podatke o stvarnom životu sela, u koliko se odnose na raspodelu zemlje, na oboružanje inventarom, na kuću, odevanje, ishranu, zdravlje, pismenost, duhovnu zabavu i sva ostala ispoljenja materij-

- jalnog i duhovnog života, kao potrebnu informaciju za rad na popravci stanja na selu;
- 8) davati pravne i stručne savete svojim članovima;
- 9) podupirati svačiji zakoniti rad za ove svrhe;
- 10) raditi da se u što većem obimu razvija saradnja sviju ustanova u državi, koje imaju iste svrhe.”¹⁸

Članstvo u "Seljačkom kolu" moglo je biti osobno i pravnih subjekata, a članovi su bili redovni, izvanredni (utemeljivači i pomagači) i posredno. Prava i dužnosti članova bila su da aktivno sudjeluju u radu "Seljačkoga kola", a u radu ogranaka (podružnica) i skupština posredno i neposredno preko svojih izabраних delegata. Članstvo je prestajalo smrću člana, drago-voljnim istupom i isključenjem (zbog neplaćanja članarine, ako član radi protiv interesa Društva, ta ako se ogriješi o "zakone i moral").

Logotip "Seljačkog kola" je bio srp s pšeničnim klasom, a što se tiče organizacijskoga ustrojstva, "Seljačko kolo" se sastojalo od mjesnih ogranaka (podružnica), a ogranci su se mogli međusobno povezivati na razini kotara i banovina. Društvom su upravljali: upravni odbor, nadzorni odbor i glavna skupština. U cjelini je ovakva struktura upravljanja bila organizirana od ogranaka do središnje uprave.¹⁹

Nakon što je Kraljevska banska uprava Savske banovine odobrila pravila i rad "Seljačkog kola", Odjeljak za državnu zaštitu Savske banovine uputio je 5. svibnja 1937. povjerljiv dopis Upravi policije (Odsjeku opće policije u Zagrebu) i svim kotarskim načelnicima i predstojnicima gradske policije u kojem su istaknuli da je odobren rad "Seljačkom kolu", te upozorili:

"Kako se među osnivačima i glavnim funkcionarima društva sva lica poznata kao prvaci bivše samostalno-demokratske stranke nije isključeno, da će preko pravila ovoga kulturnog i ekonomskog društva pokušati i politički djelovati, pa se naslovu na ovu činjenicu skreće pažnja sa naređenjem, da se vodi diskretan, ali strog nadzor nad radom ovoga društva, pa ako se primeti što nedozvoljeno, da se postupi po zakonu o udruženjima, zborovima i dogovorima i o učinjenom izvesti."²⁰

Privremena središnja uprava "Seljačkog kola", na čelu koje je bio Adam Pribičević, ujedno i čelnik Samostalne demokratske stranke, izradila je i "Pravilnik za mesne podružnice 'Seljačkog kola', društva za kulturo i ekonomsko unapređenje sela u Zagrebu", te u njima dala upute o načinu sazivanja osnivačkih skupština, izboru upravnih odbora i pisanju zapisnika, što je trebalo pomoći u organiziranju samih društava na terenu.²¹

¹⁸ *Seljačko kolo, društvo za kulturno i ekonomsko unapređenje sela*, Beograd 1937., 3.-15.

¹⁹ *Isto.*

²⁰ HDA, Grupa VI, inv. br. 588

²¹ Vidi bilješku 18, 17.-30.

Na području Savske banovine ogranci "Seljačkog kola" počeli su se osnivati u svibnju 1937. godine. Prvi ogranak osnovan je u Bjelovaru 16. svibnja 1937., a zatim je ovaj organizacijski proces primio masovne razmjere. Koliko je bio intenzivan ovaj proces ponajbolje pokazuje izvješće podneseno na prvoj godišnjoj skupštini održanoj 6. ožujka 1938. u Zagrebu. Na toj skupštini je bilo više tisuća delegata izabranih u 213 ograna i to s područja cijele Kraljevine Jugoslavije. U izvješću glavni sekretar Središnje uprave "Seljačkog kola", prof. Sava Mamula, istaknuo je da ogranci "Seljačkoga kola" ukupno imaju oko 10.000 članova. Nadalje, da je osnovano 30 čitaonica i knjižnica, održano 40 priredbi i sijela, preko 150 predavanja, oko 40 predavanja popraćenih kino projekcijama, te su osnovana tri seljačka doma i pet kotarskih organizacija. "Seljačko kolo" je djelovalo nizom sekcija kao što su bile prosvjetna, zdravstvena, poljoprivredna, zadružno-ekonomska, pravnička i ženska sekcija. Na ovoj prvoj godišnjoj skupštini "Seljačkog kola" prvi put su nazočni delegati izabrali Središnju upravu (ranije imenovana bez izbora). Za predsjednika je izabran Adam Pribičević, prvoga potpredsjednika dr. Srđan Budisavljević, drugoga potpredsjednika Petar Čović, glavnoga sekretara prof. Sava Mamula i glavnoga blagajnika Antonije Dergenc. Za članove Središnje uprave izabrani su: dr. Bogoljub Bratić (novinar), Mitar Popara (seljak), Branko Sučević (učitelj i književnik), dr. Vljako Kalember (sudac), Milić Novaković (seljak), dr. Drago Chloupek (liječnik), Sava Selenić (profesor), Milan Bakić (student prava) i ing. Lazo Jovanović.²² Iz iznesenoga je vidljivo da su rukovodstvo "Seljačkog kola" činili poglavito intelektualci, a samo u malom broju seljaci. Isto tako, u potpunosti su bile zapostavljene žene iako ih je u radu Društva bio znatan broj. Dakle, dio srpske inteligencije okupljen u središnjici "Seljačkog kola", a u malom broju u ograncima, osmišljavao je djelovanje Društva i davao ideološko usmjerenje koje tada temeljeno na programu Samostalne demokratske stranke. S tim u vezi, osnovno idejno gledište u djelovanju "Seljačkog kola" je bilo utemeljeno na zasadi opće građanske demokracije, ali će kasnije u svom radu pojedini ogranci biti pod snažnim utjecajem komunističkoga pokreta i njegova djelovanja na selu. Općenito su ogranci "Seljačkog kola" postali "prave košnice rada i napredka", što se ogledalo u akcijama koje su vodili i u brzom porastu ograna i članova. Tako na drugoj godišnjoj skupštini "Seljačkog kola" održanoj u Zagrebu 26. veljače 1939., a kojoj je nazočilo oko 1.500 delegata, istaknuto je u izvješću da Društvo ima 303 ogranka i oko 14.000 članova. Međutim, djelovanje "Seljačkog kola" nailazilo je i na zapreke, a posebno u vrijeme skupštinskih izbora od 11. prosinca 1938. i druge vlade Milana Stojadinovića (od 21. prosinca 1938. do 5. veljače 1939.). Naime, ogranci "Seljačkog kola" bili su vrlo aktivni u predizbornim aktivnostima i pozivali su birače da glasaju za listu Udružene opozicije na čelu s V. Mačekom.²³

²² *Nova riječ*, Zagreb, br. 69, 10. III. 1938., 7.-8.

²³ *Isto*, br. 166., 2. III. 1939., 5.; *Književnik*, Zagreb 1939., br. 3., 137.-138.

Nakon sporazuma Cvetković-Maček od 26. kolovoza 1939. i osnivanja Banovine Hrvatske, u njoj su došli na vlast Hrvatska seljačka stranka i Samostalna demokratska stranka. Izvršni odbor Samostalne demokratske stranke još isti dan održao je sjednicu i donio zaključak da njezin predstavnik dr. Srđan Budisavljević ima povjerenje stranke za obnašanje dužnosti u vladi, a dva predstavnika iste stranke bit će uskoro imenovani u obnašanje vlasti u Banovini Hrvatskoj (Bogdan Bojkić i dr. Milutin Kosanović). Predstavnici Samostalne demokratske stranke, ulazeći u vladu Dragiše Cvetkovića i Banovine Hrvatske, ne samo što su se nastojali prikazati kao vodeći politički predstavnici Srba u Banovini Hrvatskoj, već je stranka prelazeći iz opozicije na vlast, mijenjala i svoja programska gledišta (u tisku se napada SSSR, antifašistički pokret i sl.). Rukovodstvo Samostalne demokratske stranke mijenja i svoj odnos prema "Seljačkom kolu" nastojeći od ovoga Društva stvoriti "prirepak" stranke, što je naišlo na terenu na široki otpor ogranaka. Takvo gledište nije prihvaćeno ni na sastanku Središnje uprave "Seljačkog kola" održane u lipnju 1940. godine, kada je odbačen prijedlog o vezivanju rada Društva za politiku Samostalne demokratske stranke.²⁴ Zbog toga je vodstvo Samostalne demokratske stranke nastojalo na terenu raspustiti "neposlušne ogranke", ali je u tome imalo malo uspjeha. Ogranci "Seljačkog kola" u kotarevima Ogulin i Vrbovsko vrlo brzo su se organizirali, a prije svega zahvaljujući i dvjema istaknutim osobama iz ovih krajeva. Ovdje je u prvom redu riječ o istaknutom funkcionaru Samostalne demokratske stranke Savi N. Kosanoviću koji se s uspjehom kandidirao na listi Udružene opozicije u kotaru Ogulin 1935. i poslije 1938. godine te o prof. Savi Mamuli iz Hambarišta (općina Gomirje) koji je djelovao u središnjoj upravi "Seljačkog kola". Prvi ogranak "Seljačkog kola" osnovan je u srpnju 1937. godine u Ličkoj Jesenici.²⁵ Na skupštini ovoga ogranaka održanoj 12. studenoga 1939. izvršena je reorganizacija ogranaka, te izabran novi upravni odbor. Za predsjednika je izabran Ilija Vukelić, potpredsjednika Nikola Grba, tajnika Nikola Čikara, blagajnika Milan Paskaš, a za odbornike Mile Dragić, Ilija Momčilović i Mile Vukelić.²⁶ U tijeku kolovoza 1937. godine osnovano je više ogranaka. Naime, 22. kolovoza 1937. osnovani su ogranci u Plaškom i u Gomirju-Hambarištu-Vujnović Selu.²⁷ Za predsjednika ogranaka u Plaškom izabran je Kosta Grković Kojo, a ogranaka u Gomirju-Hambarištu-Vujnović Selu Nikola Mamula.²⁸ Nadalje, 29. kolovoza 1937. osnovan je ogranak i u selu Ponikvama (općina Gornje Dubrave), a osnivačkoj skupštini je nazočilo 20 osoba. Za predsjednika je izabran

²⁴ *Srp i čekić 1940-1941*, Zagreb 1951., 52.; *Politički vjesnik, Vjesnik radnog naroda 1940-1941*, Zagreb 1965., 42.-43.; *Nova riječ*, Zagreb, br. 168., 29. II. 1940., 5.

²⁵ *Seljačko kolo*, Beograd, br.46., 29. VII. 1937., 5.

²⁶ *Seljačko kolo*, Zagreb, br. 113., 7. XII. 1939., 10.

²⁷ HDA, Grupa VI, inv. br. 588.

²⁸ *Nova riječ*, br. 42., 2. IX. 1937., 5.

Nikola Divić, potpredsjednika Todor Ivković Tode, tajnika Simo Vignjević, a blagajnika Jovan Lalić.²⁹ Ogranak "Seljačkog kola" osnovan je u Gornjim Dubravama 26. rujna 1937., a na osnivačkoj skupštini bilo je 30 osoba. Za predsjednika je izabran Simo Protić, potpredsjednika Milanko Zatezalo, tajnika Đuro Ivković, a blagajnika Dušan Batalo. Za članove upravnog odbora su izabrani Dušan Šepelj, Petar Višnjić, Dane Vucelić i Pero Zatezalo.³⁰ U Donjim Dubravama osnovan je ogranak 28. studenoga 1937., a na osnivačkoj skupštini bilo je 15 osoba. U odbor su izabrani: za predsjednika Todor Zatezalo, potpredsjednika Božo Mirić, tajnika Simo Jaković, blagajnika Rade Zatezalo, a za članove odbora Đuro Zatezalo, Đuro Jaković, Gojko Jaković i Simo Mirić.³¹ S tim u vezi netočni su navodi u literaturi da su se ogranci "Seljačkog kola" u Ponikvama, Donjim i Gornjim Dubravama osnivali tek tijekom 1938./1939. godine.³² Na općini Drežnica prvi ogranak osnovan je u selu Krakaru; osnivačka skupština održana je 14. studenoga 1937., a nazočilo joj je 50 osoba.³³ U središtu Drežnice osnivačka skupština ogranaka održana je 27. veljače 1938., za predsjednika je izabran Rade Zrnić, a tajnika Stevo Tatalović.³⁴ Sasvim je sigurno da je krajem 1937. ili početkom 1938. godine osnovan i ogranak "Seljačkog kola" u Srpskim Moravicama. Za predsjednika je izabran Vladimir Petrović, a tajnika Nikola Vučković.³⁵ Ubrzo nakon osnivanja ogranaka održan je 9. siječnja 1938. i prvi širi sastanak na kojem je utvrđen program rada, a na ovom sastanku je bio i član Središnje uprave "Seljačkog kola" iz Zagreba prof. Sava Mamula. Tom prigodom održao je i predavanje na temu "Zadaci 'Seljačkog kola' u prosvjetnom i ekonomskom preporodu sela". U rad ovoga ogranaka u najvećem dijelu uključili su se mladi iz Srpskih Moravica i okolnih zaseoka.³⁶ Osnivanje ogranaka "Seljačkog kola" nastavilo se i tijekom 1939. i 1940. godine. Naime, 1939. godine ogranci su osnovani u sljedećim selima: Ogulinskom Hreljinu, Lapatu, Janja Gori, Latinu i Podhumu. Za predsjednika ogranaka u Ogulinskom Hreljinu izabran je Simo Ivošević, a tajnika Petar Perić;³⁷ u Laptu za predsjednika Radovan Skorupan, a za tajnika Rade Trbojević; u Latinu za predsjednika Kosta Griković, a tajnika Radovan Pogrmilović i u Podhumu za predsjed-

²⁹ HDA, Grupa VI, inv. br. 588.; *Seljačko kolo*, Beograd, br. 49., 9. IX. 1937., 7.; *Nova riječ*, br. 43, 9. IX. 1937., 12.

³⁰ HDA, Grupa VI, inv. br. 588; *Seljačko kolo*, Beograd, br. 51., 7. X. 1937., 7.; *Nova riječ*, br. 47, 7. X. 1937., 3.

³¹ HDA, Grupa XXI, inv. br. 4913; *Seljačko kolo*, Beograd, br. 56., 16. XII. 1937., 6.; *Nova riječ*, br. 56, 9. XII. 1937., 3.

³² Milan JAKOVIĆ, "Dubrava između dva svjetska rata", *Općina Gornje Dubrave. Radovi iz dalje prošlosti i narodnooslobodilačke borbe*, Karlovac 1987., 132

³³ HDA, Grupa XXI, inv. br. 4913

³⁴ Isto, inv. br. 5222.; *Nova riječ*, br. 68., 3. III. 1938., 18.

³⁵ *Nova riječ*, br. 60., 5. I. 1938., 7.

³⁶ Isto, br. 61., 14. I. 1938., 7.

³⁷ *Seljačko kolo*, Zagreb, br. 114., 20. XII. 1939., 13.

nika Mane Šupica, a tajnika Nikola Šupica.³⁸ U tijeku 1940. godine osnovani su ogranaci u Jasenku, Josipdolu, Jezeru i Blatu. Predsjednik ogranaka u Jasenku je bio Josip Kosanović, a tajnik Bogdan Kovačević,³⁹ u Jezeru predsjednik Ilija Kosanović, a tajnik Blagoje Vukelić i u Blatu je predsjednik bio Marko Vrceļ, a tajnik Rade Kurteš.⁴⁰ Osnivačka skupština ogranaka "Seljačko kolo" u Josipdolu održana je 31. ožujka 1940., a prisutno je bilo 90 osoba, te se je u ogranak učlanilo 72 osobe.⁴¹ Na osnovi izložene organizacije ogranaka "Seljačkog kola" u kotarevima Ogulin i Vrbovsko vidljivo je da je u razdoblju od 1937. do 1941. godine ukupno djelovalo 18 ogranaka. Pri tome treba naglasiti da su mnogi ogranaci obuhvaćali više sela i zaseoka. Međutim, raspoloživa arhivska i druga građa nije omogućila, osim samo djelomično, pouzdanije utvrđivanje broja članova ogranaka. Čini se da ogranaci "Seljačkog kola" nisu bili masovni članstvom, te se taj broj kretao u licini od dvadesetak do osamdesetak članova. S tim u vezi nije moguće utvrditi dobnu i spolnu strukturu članova, cjelovite uprave pojedinih ogranaka za većinu ogranaka i u kojoj su mjeri članove eljake podržali pripadnici seoske inteligencije (učitelji, svećenici, liječnici i sl.), osim u pojedinim primjerima.

Postojalo je više čimbenika, osim stupnja organizacije, koji su djelovali na cjelinu aktivnosti pojedinih ogranaka "Seljačkog kola". To se je u prvom redu odnosilo na nedostatak odgovarajućih društvenih prostorija, nedostatak sredstava (prihodi su se sastojali od članarine i dobrotvornih priloga) kao i u činjenici nedostatka većeg broja bolje obrazovanih članova koji bi mogli biti nositelji programskih ciljeva. K tome trebamo još dodati da lokalne vlasti, a naročito više, nisu imale razumijevanja za pomoć Društvu pa tako i u onim općinama gdje je bila na vlasti Samostalna demokratska stranka, odnosno u koaliciji s Hrvatskom seljačkom strankom (do jeseni 1939. godine). Od tada pa nadalje takva se pomoć i nije mogla očekivati, budući da je došlo do razlaza između središnje uprave i ogranaka "Seljačkog kola" i Samostalne demokratske stranke, o čemu je bilo u prethodnom tekstu riječi. Unatoč svim ovim ograničenjima, ogranaci "Seljačkog kola" odigrali su značajnu ulogu u kulturnom i prosvjetnom unapređenju srpskoga stanovništva u selima, a vrlo malu u gospodarskom unapređivanju. Iako i o tom djelovanju ne postoje cjeloviti i sistematizirani podaci, na temelju sačuvanoga građiva, istaknut ćemo barem fragmentarne činjenice. Članovi ogranaka osobito su bili aktivni u pripremanju i izvođenju kulturno-umjetničkih predstava. One su poglavito bile dvojake, to jest sastojale su se od tzv. "šarenog programa" (pjesme, recitacije, jednočinke i skečevi) do izvođenja kazališnih komada. Tako su npr. članovi ogranaka "Seljačkog kola" u Krakaru uvježbali dramu Petra Kočića "Jazavac pred sudom" i prikazali je na svetosavskoj proslavi 27. siječnja 1938. Ovom kazališnom uprizorenju bili su nazočni gledatelji iz broj-

³⁸ *Isto*, br. 100., 8. VI. 1939., 14.

³⁹ *Isto*, br. 116., 18. I. 1940., 12.

⁴⁰ *Isto*, br. 121., 28. III. 1940., 13.

⁴¹ *Isto*, br. 123., 25. IV. 1940., 10.

nih sela i zaseoka Drežnice, te su mnogi od njih imali prvi put mogućnost gledati jednu kazališnu predstavu.⁴² Prvu priredbu ogranak "Seljačkog kola" u Gornjim Dubravama održao je 12. veljače 1939., a na programu je bila jednočinka Branislava Nušića "Analfabeta", te zborske recitacije. Na priredbi je bilo i hrvatsko stanovništvo iz Bartolovića i Trošmarije.⁴³ Za praznik žetve ogranak "Seljačkog kola" iz Ponikava prikazao je 27. kolovoza 1939. socijalnu dramu "Voda sa planine" Radomira Plaovića Raše i Milana Đokovića. I ovoj kazališnoj predstavi nazočio je veći broj Hrvata iz okolnih sela.⁴⁴ Nadalje, 5. studenoga 1939. ogranak "Seljačkog kola" iz Gornjih Dubrava prikazao je dramu Branislava Nušića "Hadži Loja", a zatim i svjetski poznatu dramu "Matka" češkoga književnika Karela Čapeka.⁴⁵ Navedeni ogranak je prikazao 11. veljače 1940. i dramu "Sluga Jernej i njegovo pravo" slovenskoga književnika Ivana Cankara, te korsku recitaciju "Za kruhom" rađenu prema književnim motivima hrvatskoga književnika Mihovila Pavleka Miškine. Istoga dana gostovao je u Gornjim Dubravama ogranak "Seljačkog kola" iz Plaškog s predstavom pod nazivom "Seljaci i gospoda", te ogranak iz Donjih Dubrava s jednočinkom "Muha".⁴⁶ Tih dana ogranak iz Gornjih Dubrava prikazao je "Slugu Jerneja i njegovo pravo" i u Ponikvama,⁴⁷ a ogranak iz Donjih Dubrava 12. veljače 1940. i u svom mjestu dvije jednočinke, "Muhu" i "Pero opozicija".⁴⁸ Milan Jaković, i sam sudionik u aktivnosti "Seljačkog kola", a pišući o aktivnosti ogranaka u Donjim i Gornjim Dubravama, te u Ponikvama, istaknuo je, između ostaloga, i sljedeće:

"Od 1938/1939. godine do početka aprilskog rata 1941. godine na pripremanje i ostvarivanje programa na zabavama, kao obliku društvenog i kulturno-umjetničkog života, uticali su ogranaci "Seljačkog kola". Komunistički opredijeljeni omladinci u Donjim Dubravama student Rade Janjanin i još neki, u Gornjim Dubravama braća Ranko i Simo Karapandža, dijelom i učitelj Marko Mutić, u Ponikvama učiteljica Anka Mirosavljević, u svojim su mjestima bili veoma aktivni članovi "Seljačkog kola" kao legalne organizacije u kojoj su kao komunisti radili i djelovali. Ta se činjenica, naravno, donekle odrazila prvenstveno na izbor i način priprema pozorišnih komada. Na pripremanje, Cankarev komad "Sluga Jernej i njegovo pravo" prvi put je na području općine izveden na zabavi u Gornjim Dubravama zimi 1940. godine u sali trgovca Dušana Batale. U pripremanju toga komada pomogao je član kazališta iz Karlovca Branko Uzelac. Profesor Rašo Stanisavljević, koji je to vrije-

⁴² *Nova riječ*, br. 66., 17. II. 1938., 3

⁴³ *Seljačko kolo*, br. 93., 2. III. 1939., 13.

⁴⁴ *Isto*, br. 107., 14. IX. 1939., 14.

⁴⁵ *Isto*, br. 111., 9. XI. 1939., 12.

⁴⁶ *Isto*, br. 119., 29. II. 1940., 13.

⁴⁷ *Isto*.

⁴⁸ *Isto*, 12.

me bio član OK KPH Karlovac, što, naravno, osim pojedincima, nikom nije bilo poznato odigrao je ulogu sluge Jerneja.

U društveni i kulturno prosvjetni život unesen je i nov element. Osnovane su biblioteke i čitaonice "Seljačkog kola". U Ponikvama knjige je držala kod sebe u kući učiteljica Anka Miroslavljević. U Gornjim Dubravama za tu svrhu trgovac Dušan Batalo je ustupio kućicu. U Donjim Dubravama, to pitanje nije bilo riješeno na zadovoljavajući način. Literatura koja se nabavljala koristio je uzak krug omladinaca, a nalazila se najviše kod studenta Rade Janjanina i još nekih omladinaca.⁴⁹

S prikazivanjem kazališnih komada isticao se i ogranak "Seljačkog kola" u Lapatu. Osim nastupa u svom mjestu oni su gostovali i u mnogim drugim mjestima. Tako je ovaj ogranak organizirao 2. siječnja 1940. "Pozorišno veče" u Plaškom. Tom prigodom prikazana je drama "Sluga Jernej i njegovo pravo" I. Cankara i šaljivi igrokaz "Seljaci u gradu" N. Kosa. Na ovoj "Pozorišnoj večeri" članovi ogranka recitirali su pjesme tada vrlo popularnog bosanskog pjesnika, seljaka Dmitra Popare. Izvođači su bili Bogomir Strenja, Radovan Skorupan, Danica Skorupan, Ivan Delač, Vaso Momčilović i Mile Momčilović.⁵⁰ S istim programom navedeni ogranak je nastupio i na Kordunu; u Vojniću 28. siječnja, a u Kesteniku 29. siječnja 1940.⁵¹

Znatnu pozornost poklanjali su ogranci "Seljačkog kola" organiziranju raznovrsnih predavanja, opismenjivanju nepismenih na tečajevima i praćenjem odgovarajućega tiska i literature. Dakako, sva ta aktivnost nije zablježena u arhivskom i drugom gradivu, te o tome postoje sačuvane samo krhotine. Tako je ogranak "Seljačkog kola" u Gornjim Dubravama organizirao 12. lipnja 1938. predavanje prof. Save Mamule i studenta Jefte Vojšića, a isti dan su navedeni predavači održali predavanje i u Ponikvama.⁵² Ovim predavanjima je nazočilo oko 150 osoba.⁵³ Predavanja su bila popraćena i s dva filma prikazana na pokretnom projektoru i to "Blago kući gdje se žena uči" i drugi o poljoprivredi.⁵⁴ Izaslanici Središnje uprave "Seljačkog kola" iz Zagreba tijekom 19. i 20. studenoga 1938. posjetili su više mjesta u kotaru Ogulin (Musulinski Potok, Vitunj, Vojnovac, Plaški i Ličku Jesenicu) i u njima održali predavanja iz problematike sela, te prikazali nekoliko dokumentarnih filmova (nije moguće utvrditi njihove nazive). Posjećenost ovih predavanja bila je velika, a samo u mjestu Plaškom bilo je prisutno oko 300 osoba.⁵⁵ Ovdje je još zanimljivo istaknuti, da je 12. veljače 1940. održao predavanje student agronomije Rade Janjanin u Donjim Dubravama izlažući o

⁴⁹ Vidi bilješku 32., 120.-122.

⁵⁰ *Seljačko kolo*, br. 118., 15. II. 1940., 11.

⁵¹ *Isto*, br. 119., 29. III. 1940., 13.

⁵² HDA, Grupa XXI, inv. br. 5223.

⁵³ *Isto*, Grupa VI, inv. br. 3990.

⁵⁴ *Nova riječ*, br. 83., 16. VI. 1938., 9.; *Seljačko kolo*, br. 73., 16. VI. 1938., 6.

⁵⁵ *Seljačko kolo*, br. 86., 24. XI. 1938., 6.

potrebi organiziranja seljaka i s tim u vezi gledištima i ciljevima "Seljačkog kola".⁵⁶

Kraljem 1938. godine Središnji odbor "Seljačkog kola" u Zagrebu tiskao je *Bukvar*, te se s tim u vezi otpočelo s intenzivnijim organiziranjem analfabetskih tečajeva. Nositelji ovih aktivnosti bili su učitelji u selima. O ovoj temi održan je 28. i 29. prosinca 1939. sastanak s učiteljima, prijateljima "Seljačkog kola" u Zagrebu, te se na njemu raspravljalo o načinima opismenjivanja stanovništva.⁵⁷ U tisku je zabilježeno da se u ovu akciju uključio i učitelj Marko Mutić iz Gornjih Dubrava koji je u tom mjestu početkom 1940. godine vodio analfabetski tečaj.⁵⁸ Tamo gdje su postojale bilo kakve mogućnosti uz ogranke "Seljačkog kola" osnivane su biblioteke i čitaonice. U nedostatku prostora za te namjene knjižni fond je držan i u privatnim stanicama. Čitaonice su nabavljale tisak i periodiku, a prije svega onu koju je izdavalo samo "Seljačko kolo", odnosno Samostalna demokratska stranka. Prije svega to se odnosilo na polumjesečnik *Seljačko kolo* koji je još rano je otpočeo izlaziti u Beogradu (1935. godine), a od broja 68 tj. od travnja 1938. godine nastavio je izlaziti u Zagrebu i postao je na neki način glasilo društva "Seljačko kolo", iako je u podnaslovu lista stajalo da je to "narodni list". Vlasnik ovoga polumjesečnika bio je Valerijan Pribičević iz Beograda, a urednik u Zagrebu je bio Antonije Srnić. Među članstvom "Seljačkog kola" masovno se je čitao i tjednik *Nova riječ* koji je tiskan od 1936. do 1940. godine; vlasnik mu je bio Većeslav Vilder, a urednik Rade Duraković. Među članstvom ogranaka "Seljačkog kola" u kotaru Ogulin i Vrbovsko bili su popularni i kalendari "Narodnog kola" i "Seljačkog kola", a sadržavali su mnogo poučnih članaka s područja gospodarskog, kulturnog i prosvjetnog napretka srpskoga seljaštva.

S najmanje činjenica raspolaze se o gospodarskoj djelatnosti ogranaka "Seljačkog kola" u kotaru Ogulin i Vrbovsko. Moguće je samo utvrditi da je ogranak u Gornjiru-Hambarištu-Vujnović Selu preuzeo vođenje brige o Ovcarskoj zadruzi (osnovana 1936. godine) i koja je uspješno djelovala na širenju ovčarstva u tom kraju.⁵⁹ Nadalje, I. svibnja 1938. ogranak u Plaškom osnovao je Zadrugu za osiguranje stoke; za predsjednika je izabran Rade Kraguljac, a sekretara Vaso Jednak.⁶⁰

Na kraju, ukratko zaključimo. Iz iznesenoga je vidljivo da je seljaštvo na području kotareva Ogulin i Vrbovsko bilo najbrojnija društvena grupa, bez obzira je li bila riječ o selima i zaseocima samo s hrvatskim ili srpskim stanovništvom ili pak u miješanim naseljima. Sela su bila urbano zapuštena, a poljoprivredna proizvodnja na malim posjedima ekstenzivna, a s obzi-

⁵⁶ Isto, br. 119., 29. II. 1940., 13.

⁵⁷ *Nova riječ*, br. 160., 4. I. 1940., 9.

⁵⁸ *Seljačko kolo*, br. 119., 29. II. 1940., 13.

⁵⁹ *Nova riječ*, br. 42., 2. IX. 1937., 5.

⁶⁰ *Seljačko kolo*, br. 71., 18. V. 1938., 5.

rom na velika šumska bogatstva, drvna industrija bila je nedovoljno razvijena i usitnjena. Postojeće vlasti Kraljevine Jugoslavije odnosno od 1939. Banovine Hrvatske malo su investirale u gospodarski, kulturni i prosvjetni napredak ovih područja, a samo obećavale prigodom predizbornih aktivnosti za skupštinske i općinske izbore. Niti u jednom općinskom proračunu nije postojala financijska stavka za ove potrebe. Niti postojeće režimske i opozicijske stranke, osim obećanja, nisu ništa konkretno učinile. Prema tome i srpsko seljaštvo potpomognuto tankim slojem narodne inteligencije moralo se je izboriti da postane subjekt općenito javnoga života, pa tako i vlastite sudbine. Organizacijski okvir tim njihovim težnjama trebalo je biti "Seljačko koło", društvo za kulturno i ekonomsko unapređenje sela. I u kotarevima Ogulin i Vrbovsko ovo Društvo putem svojih ogranaka (ukupno 18) stvorilo je najorganiziraniju infrastrukturu među srpskim stanovništvom, ali je Drugi svjetski rat onemogućio postizanje trajnijih rezultata na gospodarskom, kulturnom i prosvjetnom području. Kulturne priredbe i čitanje tiska i literature ublažavali su tegobni život u selima, pogotovo stoga što je stanovništvo u selima živjelo ispod civilizacijske razine tridesetih godina 20. stoljeća. Zbog svega toga je rad "Seljačkog kola" vrijedan pozornosti, bez obzira na to što pojedine kulturne manifestacije nisu bile na zadovoljavajućoj umjetničkoj razini. Posebno treba naglasiti da je ovo društvo obratilo veliku pozornost na suvremeno književno i dramsko stvaralaštvo s ciljem da se osvijeste srpske seljačke mase za njihovu snažniju ulogu u političkom, socijalnom, kulturnom i gospodarskom životu. Međutim, uočljiva je i praznina u radu "Seljačkog kola", a ona se prije svega odnosila na nedovoljno obraćanje pozornosti njegovanju folklora srpskog naroda. Kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu u travnju 1941. godine i njenim teritorijalnim razbijanjem, kotarevi Ogulin i Vrbovsko bili su uključeni u Nezavisnu Državu Hrvatsku, a rad ogranaka "Seljačkog kola" onemogućen. Brojni aktivisti "Seljačkog kola" bili su nositelji antifašističke borbe u svojim naseljima i šire te u toj borbi ili pak u teroru ustaškoga i četničkoga pokreta, lišeni života.

SUMMARY

ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF CULTURAL
ORGANIZATION "SELJAČKO KOLO" IN OGULIN AND VRBOVSKO
COUNTIES, 1937-1941

The article covers activities and organization of "Seljačko kolo" cultural organization. The organization had an important role in improvement of level of culture, education and economic prosperity among rural Serb population in Croatia between world wars. The article covers "Seljačko kolo" activities in Ogulin and Vrbovsko counties from 1937 to 1941.

Key words: "Seljačko kolo" Cultural Organization, Ogulin County, Vrbovsko County, Ethnic Serbs in Croatia, Peasantry